

POZNOANTIČNI STAROSELSKI GROB IZ DAN PRI STAREM TRGU

MARIJAN SLABE

Ljubljanski Regionalni zavod za spomeniško varstvo

Julija 1972. leta je posestnik Franc Kandare, Dane pri Ložu 22, pri izkopu gornjega zemeljskega sloja v peskolomu na parceli, poimenovani »Pod češnjo«, pod hribom Devin odkopal skeletni grob s pridatki. Po kasnejšem ogledu terena in po posestnikovem spominu smo mogli zbrati še naslednje podatke (glej situacijo na sl. 1, predmete na tab. I).

Skelet je ležal v smeri zahod—vzhod, morebitnega odklona seveda ni bilo mogoče več ugotoviti. Glava skeleta naj bi ležala na prsih. Vse pridatke so našli v pasnem delu oziroma ob roki, samo lonček je ležal ob nogah. Dolžina skeleta naj bi bila okoli 140 cm? Roki je imel ob telesu, nogi iztegnjeni. Globina jame je znašala komaj 41 cm.

Zemeljski sloj je na tem mestu zelo enostaven, in sicer sledi gornji rušnati plast (deb. 8 cm) rjavo rdeča sipka humusna plast (deb. 33 cm), pod njo pa prične čist apnenčast pesek. Skelet je ležal na meji obeh zadnjih plasti.

Nekaj fragmentov cevastih kosti in dva zoba, ki so bili pobrani v okolici grobne jame, kažejo, da gre verjetno za pokop odraslega moškega (mnenje antropologa).

1. Prevrtan bronast novc z deloma nazobčanim obodom. Površina je močno patinirana in izlizana. Na njej so opazni sledovi kasnejšega brušenja (2,6 cm × 2,2 cm) (sl. 5).

2. Poškodovana polovica kraguljčka (3,1 cm × 2,5 cm) (sl. 2), izdelanega iz bronaste litine, z odlomljenim nastavkom za obešanje. Pod bazo nastavka je izvrtana luknja s tanjšo prečno zarezo. Največjo izboklino deli na dva dela izdolbena podolžna zareza. Na dnu kraguljčka je opazna sled večje okrogle luknje. Površino je močno načela patina.

3. Dva, po velikosti različna, po obliki skoraj identična, neenakomerno debelo vlita bronasta masivna obroča z okroglimi notranjimi stenami, medtem ko sta zunanji strani oblikovno predstavljani kot sedmerokotnika, katerih vogali so poudarjeni z izrastkom (3,5 cm × 3,5 cm; 3,6 × 3,8 cm). Na nekaterih mestih sta obroča precej obrabljena, predvsem pa so obrabljeni izrastki (sl. 3, 4).

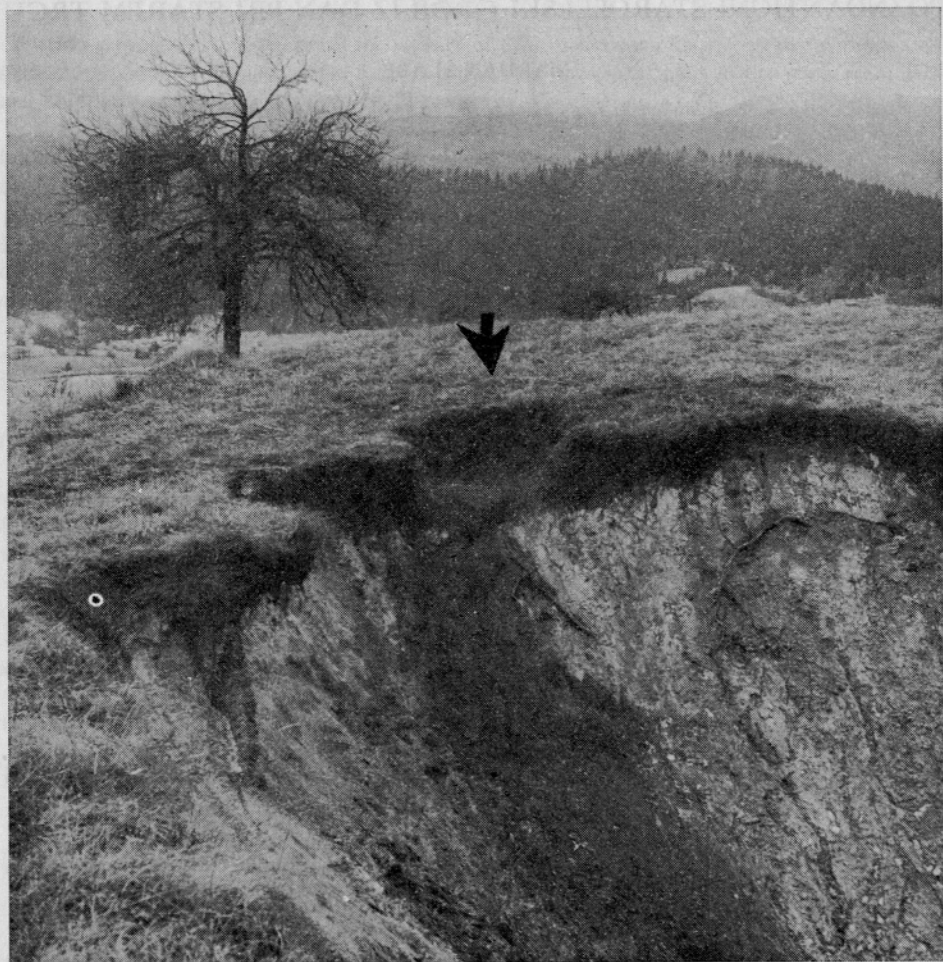
4. Tanko vlit bronast pasni jeziček z odlomljenim delom za pritrditev (3,7 cm × 2 cm) (sl. 1). Oblika okova spominja na trebušasto antično amforo z elipsastim spodnjim delom, ki prehaja preko profiliranega nastavka v profiliran ročaj. Površina je na obeh straneh okrašena z nizom petih krožcev s piko v navpični smeri in s po dvema krožcema ob strani, na trebušastem delu.

5. Fragment rezila železnega noža z močno od rje načeto površino (4,5 cm × 1,2 cm) (sl. 6).

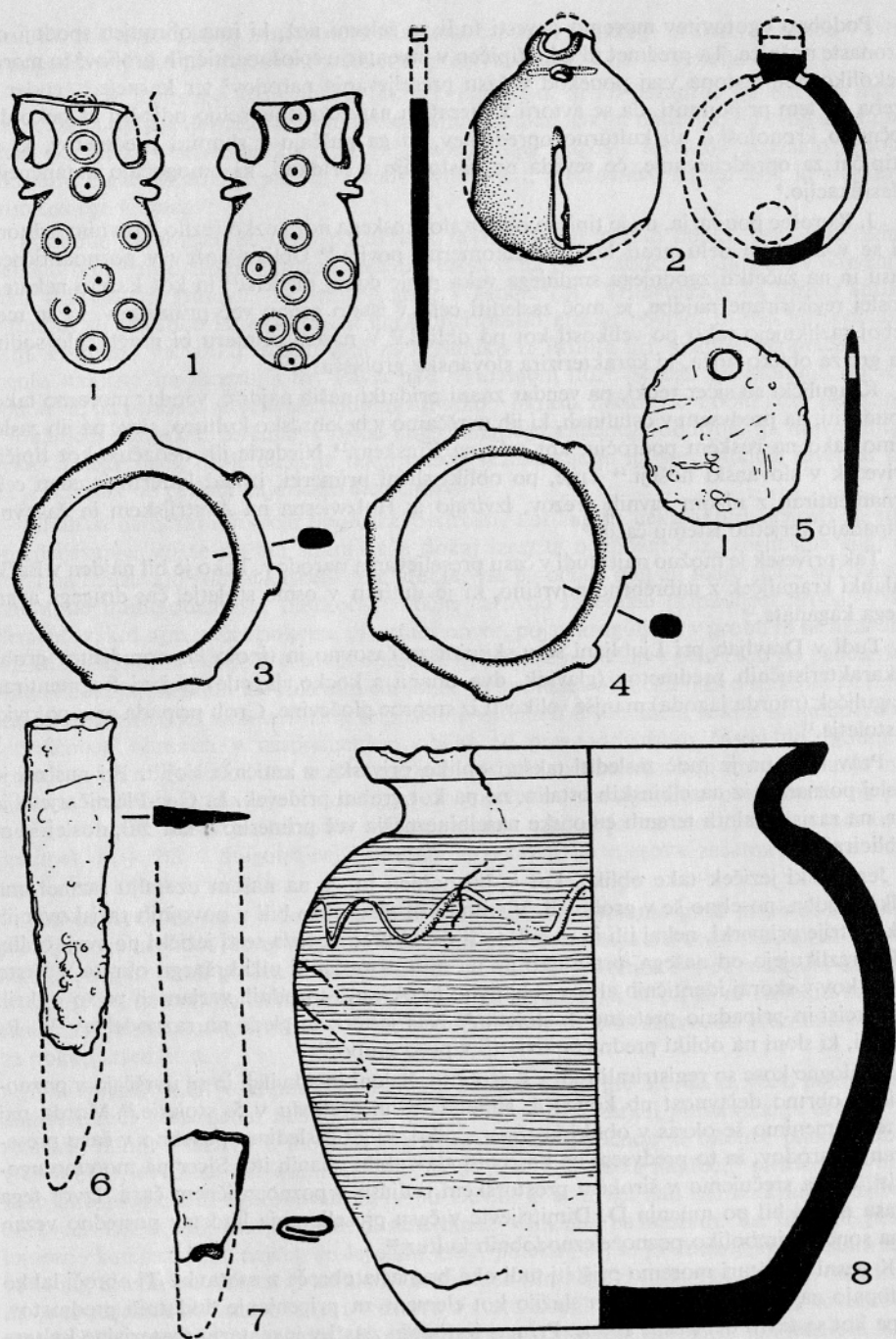
6. Ostanek konice nožnice iz zvite bronaste pločevine (1,7 cm × 1,1 cm) (sl. 7).

7. Močno fragmentaren lonec iz sivo rjave žgane gline (15 cm × 16,5 cm) (sl. 8), ki je bila močno pomešana z drobnimi zrnci peska. Dno je ravno. Največji obod je poudarjen in zaobljen. Vrat je sedlast, ustje izvihano. Na površini posode je opazen vodoraven glavničast ornament, na ramenu pa je grobo vrezana valovnica. Sledove glavničastega predmeta zasledimo tudi v notranjosti posode.

V tipološki analizi pridevkov se nam kaže določeno vsebinsko neskladje, kar seveda otežuje natančnejšo kronološko in etnično predstavo. Prevrtan bronast novc je zaradi obrabljenosti časovno nedoločljiv in ga že zaradi sekundarne uporabe, kot obesek, ne moremo jemati v poštev pri kronološkem opredeljevanju. Potrebno pa je poudariti, da pojav, ko se rabi novc kot obesek, zasledimo pri nas le v grobovih najkasnejšega antičnega obdobja in pozneje. Vsekakor pa je to izjemen pojav v starejšem času. Tako npr. po dosedanjem poznavanju gradiva na vseh emonskih grobiščih, ni bil doslej zapažen niti en tak primer,¹ pač pa sta bila dva primerka najdena na grobišču preseljevanja narodov v Dravljah, ki pripadata prvi polovici 6. stoletja.² Znani pa so tudi primerki iz istega obdobja na grobiščih v Kranju³ in seveda na več nekropolah, ki pripadajo kasnejšemu zgodneslovanskemu kulturnemu horizontu.⁴ Posebno tipičen je v gradivu belobrdske kulture.⁵

Sl. 1. Dane pri Starem trgu. Ostanek grobne jame po nestrokovnem odkopu
Fig. 1. Dane near Stari trg. Remains of gravehole after unscientific excavation

Tab. I — Pl. I. Dane. 1—7 = 1/1; 8 = 1/2

Podobno ugotovitev moremo navesti tudi za železni nož, ki ima ohranjen spodnji del bronaste nožnice. Ta predmet ni tako tipičen v inventarju splošnoantičnih grobov⁶ in morda nekoliko bolj izstopa vsaj ponekod v času preseljevanja narodov⁷ ter kasneje,⁸ vendar je treba ob tem pripomniti, da se avtorji v literaturi največkrat ne želijo odločiti za neko določnejšo kronološko ali kulturno opredelitev, in ga puščajo v skupini predmetov, ki so atipični za opredeljevanje, če seveda ne nastopajo s pridatki, ki omogočajo natančnejšo klasifikacijo.⁹

J. Korošec poudarja, da je tipična oblika slovanskega noža ozko rezilo z ravnim hrbtom, ki se v zadnjem delu proti konici enakomerno povija.¹⁰ Oblika nožev v poznoantičnem času in na začetku zgodnjega srednjega veka pa je dokaj različna¹¹ in kot kažejo nekatere doslej registrirane najdbe, je moč zaslediti celo v istem grobu več primerkov, ki se med seboj razlikujejo tako po velikosti kot po obliki.¹² V našem primeru bi mogli celo soditi, da gre za obliko noža, ki karakterizira slovanska grobišča.

Kraguljčki so sicer redki, pa vendar znani pridatki naših najdišč, vendar moramo takoj poudariti, da predvsem v ostalinah, ki jih uvrščamo v belobrdsko kulturo, sicer pa jih zasledimo tako na ruskem področju, kot celo na Finskem.¹³ Niederle jih označuje kot tipični privesek v slovanski nošnji.¹⁴ Trije, po obliki slični primerki, izmed katerih je eden celo ornamentiran z nizom ravnih vrezov, izvirajo iz Holzwiesna na Avstrijskem in časovno pripadajo verjetno istemu času.¹⁵

Tak privesek je možno najti tudi v času preseljevanja narodov. Tako je bil najden v Bački Palanki kraguljček z nabrebrno površino, ki je datiran v osmo stoletje, čas drugega avarskega kaganata.¹⁶

Tudi v Dravljah pri Ljubljani se v skupini za časovno in tipološko opredelitev groba nekarakterističnih predmetov (glavnik, dva uhana s kokco, jagode) pojavi fragmentiran kraguljček (morda jagoda) manjše velikosti iz srebrne pločevine. Grob pripada prvi polovici 6. stoletja.¹⁷

Prav tako pa je moč zaslediti takšno obliko priveska v antičnih slojih. Pri nas mi je doslej poznan le iz naselbinskih ostalin, ne pa kot grobni pridevek. L. Gec-Plesničarjeva je npr. na raziskovalnih terenih emonske naselbine našla več primerkov, kar žal, doslej še ni publicirala.¹⁸

Jermenski jeziček take oblike, kot je bil najden tu, je na našem ozemlju razmeroma redka najdba, posebno še v grobovih. V emonskih plasteh so bili v povojnih raziskovanjih odkriti trije primerki, nekaj jih je znanih tudi že od prej. Seveda se ti jezički po svoji obliki dokaj razlikujejo od našega, prav tako pa na njih ni zaslediti nikakršnega okrasa.¹⁹ Vrsto primerkov v skoraj identičnih ali pa oblikovno in okrasno sorodnih variantah pa so odkrili v Intercisi in pripadajo pretežno 4. stoletju.²⁰ Naš jeziček bi glede na razporeditev M. R. Alföldi, ki sloni na obliki predmeta, uvrstili v prvo grupo.²¹

Analogne kose so registrirali tudi v Karnuntu, Saloni in Akvileji in se uvrščajo v poznoantično obrtno dejavnost ob koncu 4. stoletja in na prehodu v 5. stoletje.²² Morda naj ob tem omenimo še okras v obliki krožcev s piko, ki ga zasledimo posebno v času preseljevanja narodov, in to predvsem na koščenih glavnikih, uhanih itd. Sicer pa moremo ugotoviti, da ga srečujemo v širokem prostorskem radiusu v poznoantičnem času. Izvor tega okrasa naj bi bil po mnenju D. Dimitrijevič v času preseljevanja ljudstev posredno vezan še na sončno simboliko poznoželeznodobnih kultur.²³

K pasni garnituri moremo prišteti tudi oba bronasta obroča z nastavki. Ti obroči lahko nastopajo na pasu samostojno in služijo kot element za pripenjanje dodatnih predmetov, ali pa kot sestavni del pasne sponse. Pri nas izstopajo zlasti v inventarju materialne kulture železne dobe, tako npr. iz Brezij,²⁴ Vač²⁵ itd., skoraj neznani pa so v antičnem in kasnejšem

času. En tak obroč, ki pa ima samo 4 nastavke, izvira iz ženskega groba v Brakaču v Istri in pripada verjetno predvsem avtohtonemu prebivalstvu iz 7. oz. 8. stoletja n. št.²⁶

Keramični lonec po svoji obliki, fakturi, barvi itd. in ne nazadnje po okrasni motiviki, odseva tipične domače-avtohtone elemente poznoantičnega obdobja. Po svoji uporabni zvrsti pa spada v inventar kuhinjskega posodja, kjer pogosto srečamo površino posode obdelano z glavnikom, ki poteka v vodoravni smeri, z valovnico na ramenu in s sledovi primitivnega vretena.²⁷

Podobno keramiko, posebno po okrasu, fakturi, barvi in tudi obliki, čeprav je zadnji element redkeje dokazan, moremo zaslediti večkrat na poznoantičnih najdiščih v Sloveniji, tako v Ptujskem gradivu, na Brinjevi gori, v Emoni (M. Vrhovnik).²⁸ Za pozno antiko v Emoni so posebno karakteristični npr. lonci pustih grobih površin in močno izvihanih ustij. Podobno pa lahko trdimo tudi za keramiko iz Britofa pri Kranju, keramične fragmente najdene na limesu, s Sv. Pavla nad Vrtovinom itd.²⁹ Seveda pa moramo ob tem poudariti, da pa vrsto navedenih podobnosti tako v okrasu, fakturi, kot obliki itd. zasledimo v lokalnem domačem inventarju že od najzgodnejšega antičnega obdobja tja do srednjega veka. Iz tega sledi, da je datacija takih posod vezana vedno na spremljajoči inventar oz. da je odvisna od ostalih najdiščinih elementov.

Gradivo nam zaradi svoje tipološke pestrosti, kot zaradi nekarakterističnosti za ožje opredeljevanje, saj se po eni strani kaže dokaj izrazita poznoantična tvornostna sila, na drugi pa izražajo silnice kasnejšega obdobja, vse pa odeva bolj ali manj plašč staroselske avtohtone tradicionalnosti, otežkoča določiti časovno in etično pripadnost groba. Vrsta elementov, kot npr. način pokopa, prevrtani novc, pojav kraguljčka v grobu in ne nazadnje oblika noža, nas navajajo k časovni opredelitvi, ki bi se nagibala v prid času po padcu rimskega imperija, medtem ko bi keramični lonec ter bronasta obročka lahko smatrali za relikat staroselske tradicije, od katerih sta se posebno zadnja dva predmeta zaradi svoje uporabne specifičnosti ohranila v nespremenjeni obliki od prazgodovinskih časov do zgodnjega srednjega veka. Vsekakor sta ta dva predmeta atipična za kakršnokoli opredeljevanje in je njihova vrednost predvsem v dokazu o dolgotrajnem ohranjanju posameznih nespremenjenih oblik. Pasni jeziček pa v tem primeru ne izključuje možnosti, da gre tudi tu za predmet, ki je bil v dolgotrajnejši uporabi. Vsekakor pa njegova začetna faza ne more segati pred konec 4. stoletja.

Zdi se torej, da smo v dokajšnji meri upravičeni, da moremo grob pripisati začetkom preseljevanja narodov, torej nekam v čas druge polovice petega oz. ev. v začetek 6. stoletja. Morda smemo v teh grobih karakteristikah iskati celo prelomnico med antičnim avtohtonim pogrebnim kultom in novim porajajočim se obredom, kjer pa še ni zaslediti izrazitih elementov materialne kulture novodošlih ljudi. To nas sili v domnevo, da gre v tem primeru za pokop staroselca.

Na vprašanje, ali je to posamičen pokop ob poti ali pa gre morda za večje pokopališče, danes, zaradi nezadostno raziskanega terena, kakor tudi zaradi pomanjkanja drugih morebitnih vidnih znakov, ni mogoče odgovoriti. Iz Dan, točneje iz okolice ponora Obrha v Golobino, so znane le posamične antične in prazgodovinske najdbe,³⁰ medtem ko bi po zadnjih topografskih ugotovitvah na hribu Devin, ki se dviga nad obravnavanim grobom, obstajala domnevna prazgodovinska naselbina.³¹ Omeniti pa moram, da tik nad peskolomom v katerem je bil najden doslej edini grob, poteka pot, ki jo imenujejo tudi stara cesta in ki naj bi bila po nekaterih lokalnih izročilih še rimskega izvora. Poudariti je tudi treba, da je to najdišče obdano v širšem prostoru z vrsto znanih antičnih postojank, kot so Šmarata in Ulaka nad Starim trgom itd. Ali je pokopani pripadal eni izmed teh naselbin ali pa še neodkritemu naselju v okolici današnjih Dan, zaenkrat lahko le domnevamo.

- ¹ Podatek L. Gec—Plesničar.
- ² M. Slabe, 'Grobišče iz dobe preseljevanja narodov v Dravljah', *Arheološki vestnik* 21—22 (1970—71) 141 sl.
- ³ J. Žmavc, 'Das Gräberfeld im Lajh bei Krainburg', *JZK NF.* 2 (1904) 250, fig. 206. V grobu 50 je bil npr. najden pozlačen srebrnik, ki je služil kot obesek.
- ⁴ J. Korošec, Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu (Dela SAZU I, 1950) 87 in 189; navaja dva prevrtana bronasta novca, ki sta ležala v grobu 77 in 193.
- A. Valič omenja najdbo dveh prevrtanih novcev v grobovih 4 in 47; A. Valič, *Staroslovansko grobišče na Blejskem gradu* (Situla 7, 1964) 43.
- S. Pahič, 'Staroslovanski grobovi z Brezji pri Zrečah', *Arheološki vestnik* 6 (1955) 330 sl. (v grobu št. 1 prevrtan bronast novce).
- Primerjaj tudi ovratnico iz rimskih bronnastih novcev iz groba 95 na Bledu; J. Kastelic, *Slovanska nekropola na Bledu* (Dela SAZU 2, 1950) 36.
- ⁵ J. Korošec, *ibidem* 87.
- ⁶ Statistične analize doslej sicer niso bile izdelane, vendar že okvirni pregledi v obstoječi literaturi nas podpirajo v tej trditvi.
- ⁷ Primerjaj najdišče v Dravljah, na Rifniku in Kranju.
- ⁸ S. Pahič, 'Antični in staroslovanski grobovi v Brezju nad Zrečami', *Razprave SAZU VI* (1969) op. 84, str. 283 in 284.
- ⁹ S. Pahič, *ibidem*, 254.
- J. Bološević, 'Ranosrednjevekovna nekropola u selu Kašiću kraj Zadra', *Diadora* 4 (1968) 228.
- ¹⁰ J. Korošec, *Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka* (1952) 226.
- ¹¹ Primerjaj najdbe nožev na Rifniku, Kranju in v Dravljah.
- ¹² V grobu 19 v Dravljah so bili poleg enoreznega meča najdeni trije noži povsem različnih oblik.
- ¹³ J. Korošec, *Uvod* 300.
- J. Korošec, *Staroslovanska grobišča v severni Sloveniji* (1947) 87s z navedeno literaturo.
- ¹⁴ L. Niederle, *Rukovet slovanske archeologie* (1931) 269.
- ¹⁵ J. Reiting, *Oberösterreich in Ur- und Frühgeschichtlicher Zeit* (1969) 397 sl. T. 328, sl. 15, 16, 17.
- ¹⁶ *Seoba naroda* (Zemun 1962) 36, sl. 2. Dokaj sorodni kos je poznan iz Roj pri Gabrovki (D. Vuga, v tisku).
- ¹⁷ Gradivo še ni objavljeno.
- ¹⁸ Sporočilo L. Gec-Plesničar.
- ¹⁹ Po podatkih L. Gec-Plesničar, še neobjavljeno. Primerjaj tudi: P. Petru, *Razprave SAZU* 6, 1969, 211, T. 1: 15, P. Petru-V. Šribar, *Arheološki vestnik* 7/3, 1956, 298, T. 4:2.
- ²⁰ M. R. Alföldi, *Intercisa II* (Archaeologica Hungarica SN XXXVI, 1957) 456 sl. Abb. 103.
- ²¹ *Ibidem* 463.
- ²² H. Bullinger, *Spätantike Gürtelbeschläge* (Dissert. arch. Gandenses XII, 1969) 30 ss, B. Tab. XII, sl. 1, 1a; Tab. XIII, sl. 5, 5a; Tab. XV, sl. 6, 6a.
- V. Lanyi, *Die spätantike Gräberfelder von Pannonien*, 110, T. 54, sl. 22 s.
- ²³ D. Dimitrijević, 'Gepidska nekropola »Kormadin« kod Jakova', *Rad vojvodanskih muzeja* 9 (1960) 10.
- ²⁴ K. Krommer, *Brezje* (Arheološki katalogi Slovenije, zv. 2, 1959) T. 26, sl. 3; T. 20, sl. 13; T. 15, sl. 7, itd.
- ²⁵ F. Stare, *Vače* (Arheološki katalogi Slovenije, zv. 1, 1955) T. 36, sl. 3; T. 41, sl. 2; T. 42, sl. 1a; T. 45, sl. 4; T. 54, sl. 1, 2, 3; itd.
- Primerjaj tudi:
- V. Stare, 'Železnodobne gomile na Vinokovem vrhu', *Arheološki vestnik* 15—16 (1964—65) T. 11, sl. 15; S. Gabrovec, 'Srednjelatensko obdobje v Sloveniji', *Arheološki vestnik* 17 (1966) T. 30, sl. 5, 6.
- ²⁶ B. Marušič, 'Nekropole VII. in VIII. stoljeća u Istri', *Arheološki vestnik* 18 (1967) 339, T. 6, sl. 13.
- ²⁷ I. Mikl-Curk, 'Zapažanja o temni rimski kuhinjski lončeni posodi v Sloveniji', v tisku v AV.
- ²⁸ *Ibidem*.
- ²⁹ *Ibidem*.
- ³⁰ Tu sta bili najdeni halstatski zapestnici in rimski lonci, Pajk, *MZK*, 10 (1911) 504.
- ³¹ Podatek M. Urlebove.

THE LATE ROMAN AUTOCHTHONOUS GRAVE FROM DANE NEAR STARI TRG

Summary

Diggings in a sand quarry chanced upon a skeleton grave, which contained the following objects: several arm and leg bones, a pierced bronze coin, a little broken bronze bell, the damaged tongue of a bronze belt buckle, two bronze rings with attachments, the fragmented blade of an iron knife, a piece of the end of a bronze sheath and pieces of an oval ceramic pot with a grey-brown surface, bearing the impression of a wavy line and a horizontal, comb-like ornament. The grave lay 41 cm deep in a west-east direction.

The contents of the grave reveal a certain typological inconsistency, which prevents the construction of a more exact chronological and ethnical picture. The bronze coin, which here served as an ornament, cannot be used as a means of dating the grave. It must be stressed that pierced coins appear in Slovenia mostly at the very end of the Roman period and later. Exceptionally they can also be found earlier. They are known especially from the period of the migration of nations^{2,3} and are very typical of the Belo Brdo culture.⁵

A similar case is presented by the iron knife, which can be traced through the late Roman period,⁶ but more often even later.⁷ According to J. Korošec, by its shape our knife might even be Slavonic, as it has a narrow blade with a straight back, whose last part curved evenly towards the tip.¹⁰ However, it is more probable that knives should only be considered together with more characteristic objects and not as independent material.⁹

Little bells are a known, if rare, find in Slovenia. They are most usually found in the Belo Brdo culture.¹³ Niederle characterizes them as a typical appendage to Slavonic dress.¹⁴ They can also be found in Austria during the same period, for example,¹⁵ and also during the first Avar Khanate (8th century) e. g. in Bačka Palanka.¹⁶ One example (possibly a button), made from plate silver, was found in the Dravljje cemetery, which belongs to the first half of the 6th century.¹⁷ Several examples have also been found in Emona, although only in the settlement strata, etc.¹⁸

Amphora-shaped belt tongues are relatively very rare in Slovenia. Several examples of similar shape were discovered on Emona territory, but they have not yet been published.¹⁹ Analogous types may also be found in Intercisa^{20,21}, Carnuntum, Salona and Aquileia and belong to the end of the 4th century and the period of transition into the 5th.²² The two bronze rings with attachments also seem to be part of a belt and such rings can as yet be traced only in prehistoric layers (Brezje, Vače, Vinkov vrh etc.).^{24,25} One example of a similar ring was also found in the female grave in Brakač in Istria, which probably belonged to the autochthonous population of the 7th or 8th centuries.²⁶

In its workmanship, colour, decorative motifs and shape the ceramic pot reflects typical late-Roman autochthonous elements and has often been found in several sites in Slovenia.²⁸ However it must be stressed that these elements are to a considerable degree characteristic of the autochthonous inventory of earthenware which can be traced from the early Roman period to the Middle Ages. At any event, we must range this pot among the material which is not typical of any chronological classification.

The material reflects late-Roman and later creative forces, although both are much impregnated with autochthonous traditions. Individual elements, such as the alignment of the grave, the pierced coin, the presence of a little bell in the grave and perhaps also the form of the knife, lead us towards a classification of the grave into the second half of the 5th or beginning of the 6th centuries. The ceramic pot, bronze rings and perhaps also the belt tongue could be regarded as objects in longer use, with prevailing autochthonous elements.

The lack of signs of the material culture of newly-arrived people indicates that the deceased belonged to the autochthonous population, either from already known Roman settlements (Šmarata, Ulaka) or from as yet unknown settlements around Dane.